
AGGÓDÓ SOROK A MAGYAR GEOGRÁFIÁRÓL

Tóth József

WORRIED ABOUT HUNGARIAN GEOGRAPHY

This meditation is the summary of thoughts derived from the experiences of almost half a century spent in the service of geography, definitely meant to be a series of thoughts inspired by worries.

Having looked at the present problems, the author makes several recommendations for the renewal of geography.

Geographical studies must pay more attention than until now to the broad range of issues of the world and Hungary, geography must set goals more accepted by society, it must implement them and have the results accepted. What are these issues?

- 1.) Geography is a science for the survey of the spatial structure in the function of time, and for the exploration of the laws of the spatial structure. Starting from the fact that the study of the past is a prerequisite of the survey of the present, and also, the exploration of the structures of the past and present structures is inevitable for the conscious development of the future, geography can be a leading discipline in forecasting future spatial structures. This means that spatial and settlement development, the exploration of the processes influencing the spatial movements and locations of the respective groups of society may considerably be assisted by geography. There will always be future and this future will always lead to new spatial structures, so geography will always find a task, in fact, a mass of tasks whose solutions is the vested interests of society as a whole.
- 2.) A separate task may be the in-depth analysis of global problems and the more intensive participation in the solution of these problems. Since the publication of “zero growth”, the Meadows report in 1972 it has been clear that these global issues cannot be solved at the global level, only in local and regional frameworks; consequently the problems cannot be comprehended without a geographical view.
- 3.) Sustainable development used as a slogan since the Rio Conference in 1992 was filled with real content until the Johannesburg Conference in 2002, and several of its details have become elaborated in-depth since then. We can clearly see that the solution methods of sustainable development, differentiated by sectors, in space and time, will have to be elaborated and analysed, for sectors, regions and spaces. In this issue (in harmony with the previous thoughts) geography can be a very useful assistance.
- 4.) It is becoming more and more evident that the globalisation of natural and social spheres creates the opportunity for the reasonable and meaningful management of the environment, but the consideration of this correlation has not become automatic. A system of correlations, differentiated by sectors, spatially and in time

(like in the previous case) also entails many tasks that geography can be responsible for. The solution of these would promote the increased recognition of geography by a society protecting their environment and more and more carefully managing it.

- 5.) These days we can witness the birth of a new migration and thereby a new science discipline. This migration is tourism, which now involves approximately 1 billion people each year. The exploration and description of the national destinations and the target areas accessible by managing vast distances, the analysis of the extremely differentiated structure of these destinations and target areas in space, by touristic types and in time leads to the birth and development of a new discipline of geography, which is tourism geography.
- 6.) Geography is capable of connecting the analysis system of past, present and future, and finding the solutions that in an exact regional survey will demonstrate the power of the past in shaping the present and the strength of the present to influence the future. Accordingly, geography is suitable for the analysis of the temporal processes in whatever spatial units (from the tiniest to the largest one) ranging from local to global, from different approaches of the spatial manifestations of these processes. Also, geography is suitable for the demonstration of these results important for society.

BEVEZETÉS

Valamennyien, akik a geográfiában találtak meg ilyen vagy olyan mértékű boldogulsunkat, tanuljuk, oktatjuk, műveljük azt, megegyezünk abban a hitünkben, hogy a geográfia a legcsodálatosabb diszciplína. Ez a világszerte többször is igazolt vélekedés Magyarországon is általános, de az utóbbi évtizedekben többünkben ébred olyan kétség, hogy ennek a fantasztikus tudományának számos olyan problémája van, amelynek megoldatlansága: veszélyezteti a diszciplína prosperitását, hovatovább a létét is. Röviden fogalmazva, veszélyben érezzük geográfiánkat. A veszély elhárítása céljából joggal merülhet fel a kérdés, mit rontottunk el, illetve mit tehetünk a hibák kijavításáért, a geográfia fejlődési feltételeinek biztosításáért, jobbításáért. Az alábbi meditatív jellegű gondolatok e három kérdéskör köré csoportosulnak, vagyis a geográfia különleges voltát támasztjuk alá néhány oldalról, továbbá a veszély néhány elemére hívjuk fel a figyelmet azzal a céllal, hogy teendőink körvonalazhatók legyenek.

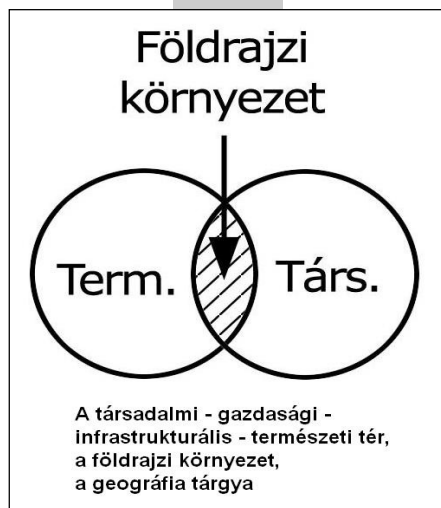
1. A GEOGRÁFIA MINT DISZCIPLÍNA

A tudományos kutatásban sajátos kettősség jellemzi az embert. Egyrészt szeretne sok mindent tudni, vagyis horizontálisan a lehető legszélesebb ismerettömeget szert tenni,

összefüggéseket keresni és találni, másrészt egy-egy dologról szeretne minél mélyebb, részletesebb információkat szerezni. A tudományos kutatás általában véve a második variációt preferálja, a tudományok szakosodása a kevés dologban való elmélyülés eredményét díjazza inkább. A geográfia az a tudomány, amely igényel egyfajta szintetikus tudást a tudományok igen népes sokaságából, ugyanakkor eredményes művelése csak egy-egy nézőpontból való alapos, mély tudás megszerzése árán érhető el. Ez a sokszor igen ellentétes kvalitás-típusokat igénylő megközelítés csak a legeredményesebben dolgozó kollektívák, illetve egyének előtt nyitja meg a geográfia rejtelmét. A kihívás óriási ösztönző ereje viszont magával sodró, így mindig támadnak új és új geográfusok, mindig csoportosulnak új és új iskolák köré a geográfiát művelők abból a célból, hogy a földrajztudományt előbbre vigyék.

A földrajztudomány abból a szempontból is egyedülálló a tudományok rendszerében, hogy mind a természeti, mind pedig a társadalmi szféra törvényeinek, illetve törvényszerűségeinek a vizsgálata és felismerése szükséges az eredményes műveléséhez. Ez más megközelítésben azt jelenti, hogy a földrajztudomány egy olyan teret vizsgál, amelynek komponensei között mind a két szféra megtalálható, így mind a két szféra összefüggésrendszere működik (1. ábra).

1. ábra: A földrajztudomány tárgya
 Figure 1: Subject of the geography

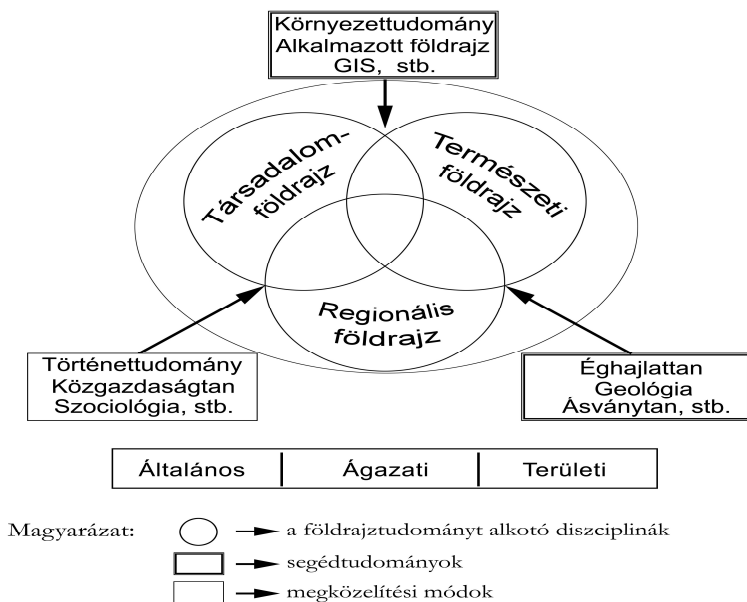

Abból kiindulva, hogy az idő fogalma egészen más dimenzió szerint értelmezhető a természeti, mint a társadalmi szférában, azt kell mondanunk, hogy a földrajzi kutatók tárgyát képező földrajzi környezetben vagy társadalmi-gazdasági-infrastrukturális-természeti térben, kétféle idővel kell kalkulálnunk. Egyidejűleg hatnak a jóval tágabb

dimenziót képviselő, több milliárd vagy legalábbis millió évet jelentő természeti és a néhány ezer, de inkább néhány száz évet jelentő társadalmi folyamatok. Ezek kölcsönhatás-rendszere olyan heterogén struktúrájú teret eredményez, amely mind a természeti törvények, mind a társadalmi törvényszerűségek hatására, mind pedig a kölcsönhatás-rendszer következtében állandóan változik, így kutatása új és minduntalan megújuló feladatokat jelent a földrajztudomány művelői számára.

Ennek megfelelően a földrajztudomány egységes diszciplína, hiszen egységes a tárgya és az e tárgyhoz idomuló metodikai rendszere is. Az egységesség azonban nem jelent homogenitást, a földrajztudomány – a szerző által is osztott felfogás szerint – három osztatú, vagyis egy nagy körön belül három egymásba „kapaszkodó” kisebb körrel ábrázolható (2. ábra). Ez azt jelenti, hogy a természeti földrajz, a társadalomföldrajz és a regionális földrajz egyaránt része az egységes földrajznak, mint három megközelítési mód, amelynek mindegyike képviselhető egy-egy kutató, vagy pályázat által, de kizárólag úgy, hogy a másik két kisebb kör tartalmára is tekintettel kell lenni. Nem másról van szó, mint arról, hogy a geográfus megközelítése mindig komplex jellegű kell legyen, vagyis a társadalomföldrajzi kutatásnak is tartalmaznia kell a természeti szféra sajátosságaira, a két szféra közötti kölcsönhatásra vonatkozó információkat, és mindezeket a regionális földrajz szempontjából fontos egy-egy térségben kell értelmeznie.

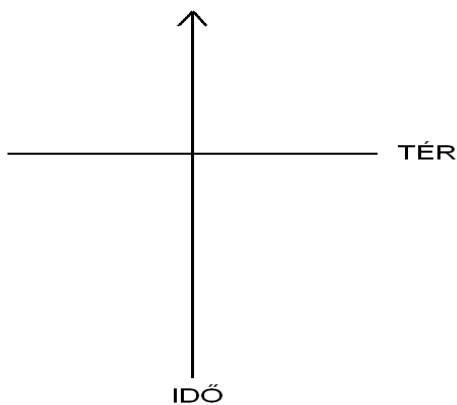
2. ábra: A geográfia szerkezete
Figure 2: Structure of the geography

A három rész-diszciplína közül egy tehát a társadalomtudományoknak úgy része, hogy a természeti szférára és a területi megjelenésre egyaránt tekintettel van, a természeti szféra úgy része a geográfia egészének, hogy az emberi tevékenység hatásával is foglalkozik, de egészében véve a természettudományok kategóriájába sorolható, míg a regionális földrajz egy adott téregységen belül a természeti és a társadalmi tényezők kölcsönhatását a térhez kötődő specifikumokon keresztül elemzi. Ez az elemzés tehát bármilyen szempontból történjék is, a földrajztudomány komplex jellegét húzza alá.

A földrajztudomány egy másik sarkalatos sajátossága a térbeliség időbeni változásokat is figyelembe vevő elemzése. Kissé költőien ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az emberiség a tér és idő keresztjére feszítve él, amelyben a kereszt vízszintes ága a tér, míg a függőleges eleme az idő (3. ábra). Az utóbbi vektormennyiség, tehát iránya van, így az emberek rosszul informált vagy voluntarista részének törekvéseivel ellentétben nem megfordítható. Ami ugyanabban az időben a tér más pontján történik, a térbeli összefüggések következtében nem lehet ugyanaz. Ami ugyanabban a térbeli pontban történik, de eltérő időben, az az időbeni összefüggések érvényesülése okán nem lehet ugyanaz. Következésképpen a geográfus soha nem hagyhatja figyelmen kívül az idő dimenzióját, és csak úgy jó geográfus, ha az időt figyelembe veszi. Nagyon érdekes ennek a másik oldala, amely szerint az idővel foglalkozó történész csak úgy lehet jó történész, ha a térbeli differenciákra is, a tér eltérő térségeinek jellegzetességeire is figyelmet fordít.

3. ábra: A tér és idő keresztjén
 Figure 3: On the Space-Time cross

A földrajztudománynak természetesen számos olyan tulajdonsága van még, ami csodálatossá teszi. Ezek közül egyet emelek ki, ez pedig az abból kiinduló sajátosság, hogy minden allokált a térben. Magyarán bármely tudományág eredményeiben találha-

tunk olyan elemeket, amelyek térbeli kötődésének vizsgálata földrajzi törvényszerűségek feltárásához vezethet. A magyar geográfia egyik nagy alakja, Kádár László professzor a földrajznak ezt a tulajdonságát úgy ábrázolta (stílszerű módon a földgömb hosszúsági és szélességi köreit felhasználva), hogy a hosszúsági körök által rész-diszciplínákra osztott tudományok szintetizálására két tudományt tartott alkalmasnak, ezeket helyezve sarki pozíciókba; ez a két tudomány a filozófia és a geográfia volt. Természetesen e sorok írója egyetért Kádár László professzorral abban is, hogy az Északi-sarkra helyezte a geográfiát (mindennek a tetejébe), és a filozófiának csak a Déli-sarkon talált pozíciót.

2. VESZÉLYT HORDOZÓ ELEMOK A MAI GEOGRÁFIÁBAN

Ez a fejezet (visszatulva a kétszáz évvel ezelőtt született Charles Darwin fő művének címére) akár a „bajok eredete” címet is viselhetné. Meglátásom szerint a földrajz esetében – éppen szintetizáló jellegéből következően, miután más tudományágak eredményeit is hasznosítja, így olyan látszat keletkezhet, mintha a földrajznak nem lennének saját eredményei, hanem csak más diszciplínák eredményeinek szintetizálásában manifesztálódna. Ennek ellenkezőjét a saját tárgyval és metodikával való rendelkezés révén az előző fejezetben bizonyítottuk, ugyanakkor el kell ismernünk, hogy a földrajz lényegéhez tartozik a többi diszciplína eredményeinek szintetizálása is. Ennek ugyanakkor megvan az a következménye (amit más szempontból akár veszélynek is minősíthetünk), hogy bizonyos tudományágak (és ezek száma napjainkra a tucatot is elérheti) a múlt időben kiválnak a geográfiából, önálló diszciplínaként identifikálják magukat. Ez azt jelenti, hogy új tudományágként elsősorban azzal szemben kell sajátosságaikat hangsúlyozniuk, amelyből kiváltak, mert kiválásukat ez indokolja. A meteorológiától a talajtanon, a geológián és a többin keresztül tudományágak sora hozható fel, amely elsősorban a geográfiával szemben hangsúlyozza saját entitását. (Napjainkban a regionális tudomány kialakulásának, formálódásának, a nyugati világban már csökkenő, de nálunk felfelé ívelő karrierjének kapcsán éli át a geográfia ezt a szülési fájdalom-sort.)

A „bajok eredetének” ez az eleme olyan tényező, amelytől a geográfia nem tud szabadulni, nem is akar. Miután a geográfia minden térben allokált jelenség törvényszerűségeinek – különösen térbeli, de időbeli törvényszerűségeinek – a vizsgálatával foglalkozik, így természetes egyrészt a szintetizálásra való törekvése, másrészt az a helyzete, melynek nyomán belőle új és új diszciplínák kiválása várható. A kiválás tehát nem bűn, nem valami rossz dolog, hanem – helyes kezelés esetén – a természeti-társadalmi rendszerek feltárásának új és új eszköztárát adva kezünkbe, segít a valóság törvényszerűségeinek minél teljesebb feltárásához.

A földrajzzal kapcsolatban van egy másik tényező is, amely a „bajok eredetének” minősíthető. Ez a földrajztudomány „bűnös” volta. A dolog új keletű, és összefügg a földrajznak bizonyos ideológiák szolgálatába való állásával, különösen olyan térségekben, amelyek a geopolitikát, a térbeliséget, az életteret, az irredenta törekvéseket ma

gába foglaló politikai törekvéseket hordozták. Magyarországon ennek következtében a II. világháború után a földrajz intézményi rendszerét, szakembereinek pozícióját az új rend, az államszocializmus lerombolta. Az intézményrendszer újjáépítése és a tudomány alapjainak más ideológiai bázisra helyezése lassú fejlődést hozott, és még inkább megsínyltetta a tudomány a vezető szakemberek pozícióinak megrendülését. Hosszú időn keresztül egyetlen akadémikus képviselhetette a földrajztudományt, így természetes módon egyéni szempontok érvényesültek a tudomány stratégiai és taktikai kérdéseinek megfogalmazásában és megválaszolásában.

Társadalmi szinten a geográfia legsúlyosabb problémái közé sorolható az is, hogy az emberek nem ismerik a földrajzot, hiszen csak tantárgyként találkoznak vele az általános és középiskolában, és ez a tantárgyi struktúra marad meg a populáció tudatában. Azt, hogy a földrajz ezen túl egyfajta szak is, egyfajta szemlélet is, és egy rendkívül összetett tudomány is, a közvélemény nem ismeri, így természetes módon a tudomány eredményeit sem: nem ismerve az eredményeket, nem ismeri el azokat. Így az el nem ismerés ténye, amely ellen a geográfusok joggal emelik fel szavukat, tulajdonképpen a nem ismerésből fakad. Ennek orvoslása felé lépés lehetne ugyan az iskolai óraszámok emelése, de igazából a megoldás kulcsa a tudomány pozícióinak az erősítése. Sokan (a geográfia képviselői közül is) falsul érvelnek a geográfia fontossága mellett, mondván, hogy a geográfia (a történelemmel együtt), nemzeti tudományág, ezért rendkívül fontos a nemzettudat fenntartása érdekében a művelése. A dolog azért hamis, mert a nemzet a globalizáció folyamatában fokozatosan történelmi kategóriává lesz, a nacionalizmusok 19. századi kialakulásának a terméke, amely még a 20. században is tovább élt, és mondva csinált nemzetállamok megteremtésében – legalábbis az arra való törekvésben – öltött testet. Anakronisztikus érvelés tehát a globalizáció korában nemzeti tudományokat emlegetni. Példák sorában bizonyítható, hogy a „nemzeti geográfia” mit hoz a geográfiai értelemben egységes Kárpát-medence területén létrejött államok nemzeti tudományágai számára, hányféle geográfiai nevezéktan (és hányféle történelmi múlt) található ugyanarról a térségről a létrejött nemzeti nézőpontok sokaságán keresztül.

További gond a földrajztudomány mai helyzetében a geográfia felsőoktatásában tapasztalható számos sajátosság. A geográfiával összefüggő közvélekedés, mely szerint egy könnyen elsajátítható tudományágról, más megközelítésben, egy könnyen megszerzhető diplomáról van szó, így a hallgatók a fokozatosan liberalizálódó felsőoktatásban nagy arányban választják a geográfiát. Egy olyan rendszerben, amely évtizedek óta hangsúlyozza a minőség elsőbbségét a mennyiséggel szemben, de amely rendszer a mennyiségi mutatók alapján finanszíroz (magyarán: hallgatók után fejpénzt fizet), ez azt jelenti, hogy a geográfiai felsőoktatás rentábilis, hiszen sok a hallgató. Ugyanakkor irigységre készíti a természet- és más tudományágak képviselőit, akiknek (kevés hallgatójuk révén) gyengébb finanszírozási feltételek jutnak. Innen csak egy lépés az, hogy öngazolásul a minőségre hivatkoznak, mondván, hogy persze nehezebb egy fizikus, biológus stb. diplomát megszerezni, és azért nem jönnek oda a hallgatók, mert ezt tudják és kockázatosnak ítélik.

Következő gond a geográfiával kapcsolatban, hogy a szak-geográfusi diploma bevezetése és megszerezhetősége óta nem tudtuk eldönteni, hogy mire jó ez a diploma. A kérdést tovább súlyosbítja az úgynevezett bolognai-rendszerre való áttérésünk, magyarán, az amerikai kétlépcsős (BSc, MSc) rendszerre való szolgai átállásunk. Végképp nem tudjuk, hogy a BSc-s geográfusi diploma mire jó a munkaerő-piacon, mint ahogy azt sem, hogy az MSc-s mire való. Természetes lenne, ha a képzés nem csak a diploma megszerzésére, hanem a diploma megszerzése utáni elhelyezkedésre is tekintettel lenne, természetesen úgy, hogy a választás szabadsága megmaradjon. Ehhez a gyakorlat által követelt adekvát képzési tartalomra lenne szükség. Ez utóbbihoz persze stratégiai gondolkodás kellene, vagyis olyan gondolkodás, amely nálunk nem tudott gyökeret verni (talán az átkosnak minősített rendszer tervgazdasági gyakorlata miatt), és legfeljebb a négyéves, tehát a választások ciklusaiban tud gondolkodni.

A geográfia képviselője a különböző fórumokon gyenge és gyengülő. Elég, ha a magyar tudományosságban világviszonylatban is indokolatlanul nagy szerepet kapott Magyar Tudományos Akadémia keretein belüli reprezentációnkra utalok, ahol a Földtudományi Osztályon belül a legnagyobb tömeget és kvalifikált sokaságot jelentő geográfiának mindössze kettő helye van, a többi (mintegy 20) a többi rész-diszciplínák között oszlik meg. A harc állandó, a geográfia pozíciója relatíve romlik.

A Magyar Tudományos Akadémia furcsa képződmény demokratizálódó struktúráink között, feudális múltjára rátelepedő szocialista struktúráként pozícióit, tagjainak privilégiumait őrző testületté alakult, amelybe felülről emelnek be új tagokat, az alulról való választás egyszer kipróbált gyakorlatát pedig azonnal megszüntették, miután az más eredményt hozott, mint amilyen kívánatos volt. Tulajdonképpen nem az Akadémiához kellene ragaszkodni a geográfiának, ha nem az Akadémia lenne azon a helyen a magyar tudományosság szinte egészének képviselői pozíciójában, hanem valami más, adekvát intézményhez, amely messzebb látna saját tagjai privilégiumainak, saját kutatási helyei pozícióinak megőrzésénél. Itt a földrajztudomány helyzetének vizsgálata messze túlnő a geográfia határain, és egy általános, a magyar tudomány egészét érintő kérdéssé szélesedik, amely a magyar tudománypolitika, intézményi rendszerének átalakításával együtt oldhatja meg a geográfia pozíciójának javítását, amelyre a geográfia az akadémián belül képtelen.

A geográfia más pozícióban is gyengén képviselt. Ilyen az OTKA, a különböző doktoriskolák megítélése, a megítélésre hivatott vagy magát hivatottnak érző szervezet, a MAB bizottságai, a különböző társadalmi-, tudományos-fejlesztő szervezetek.

A geográfia mellé felnövő tudományok – így legújabbban a regional science – a geográfia helyébe lépve erőteljesebb akadémiai és kormányzati pozíciókat szerezve, a geográfiát kiszorítva hoznak létre olyan helyzetet, ami a geográfiának elég rossz ahhoz, hogy pozíciói gyengülését érje meg, de a regionális tudományok számára nem elég jó ahhoz, hogy a térbeli problémák megoldásában teljesen a földrajz helyére lépjenek. Magyarán megosztottság valósul meg, elmarad a közös megoldás sokkal erőteljesebb eredményeket hozható preferenciája, egy erős helyén kettő gyengével találkozhatunk. Ahogy a szomszédos országokban (pl. Romániában) bizonyos fejlesztési tervek nem

hagyhatók jóvá anélkül, hogy egyes fejezeteiket szakképzett geográfus csinálta volna, más államokban pedig természetes a végzett geográfusoknak a jövő térszerkezetének kialakításába való bevonása, addig Magyarországon sem a földrajztudomány reprezentánsai, sem a regional science képviselői nem játszanak joggal elvárt szerepet a területi és településfejlesztésben. Törvényi előírás lenne szükséges ahhoz, hogy mint ahogy a falat kőművesnek kell raknia, a hegesztő pisztolyt szakképzett hegesztőnek kell használnia, a térszerkezet és a településrendszer fejlesztését érintő kérdésekben a geográfusnak kell véleményét nyilvánítania.

Amíg a geográfia egyfajta belülről induló, de külsővé vált támadás tárgya a regionális tudomány oldaláról, addig a földrajzosok körében a veszély érzékelésével összefüggésben inkább az egyéni vagy a csoportos menekülési, megalkuvási reakciók érvényesülnek, érdekcsoportok kialakulása tapasztalható, az önadminisztráció érthető, de sokszor szárnalmas formái, jelenségei kerülnek felszínre.

Számos belső érdekellentét feszíti a magyar geográfiát, melyek közül az egy már nagyobb intézeti keretbe integrált akadémiai Földrajzi Kutató Intézet belső nézeteltéréseit, e vezető geográfiai kutatóhely, és egyes egyetemi iskolák közötti differenciákat, az FKI és az RKK közötti érdekellentéteket kell említenünk, a különböző bizottságokban való táborszerveződésről, egyes kiszorításközl (vö. a Magyar Földrajzi Társaság program-ismertetést sem kérő „automatikus” vezető-választása) megnyilvánuló jelenségekről nem is szólva. A gondok a könyvkiadásban éppúgy jelentkeznek, mint a személyes konfrontációk területén is. Mindezek következtében, amíg a világ fejlettebb részének geográfiáját a természetesnek tekinthető jelentőség-növekedés jellemzi, addig nálunk a geográfia fokozatos háttérbe szorulását kell regisztrálnunk. A kérdés úgy merül fel, hogy vagy integrálódunk, vagy szétesünk. Mit tehetünk?

3. AZ ÁGAZATI MEGKÖZELÍTÉS FONTOSSÁGA, AZ ESZERINTI ÁTTEKINTÉS ELLEHETETLENÜLÉSE

Nem vitatható, hogy az ágazati részdiszciplínákban végzett kutatások továbbra is a geográfia művelésének fontos területei maradnak. Emellett azonban – éppen a geográfia alapvető sajátosságának megfelelően – egyre inkább erősödik a komplexitásra való törekvés, a klasszikus ágazati kutatások (népességföldrajz, településföldrajz, vízföldrajz, talajföldrajz stb.) egyre kevésbé „tiszták” olyan értelemben, hogy csak a megcélzott ágazat keretein belül maradnak. Világosan megnyilvánult ez a Magyar Földrajzi Társaság Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Osztálya megalakulásának centenáriumán az ELTE-n rendezett konferencia alkalmából, ahol az egyes ágazati földrajzok évszázados fejlődési ívének felvázolására felkért szakemberek mindegyike – kölcsönösen – átkalandozott a szomszédos területekre az adott ágazat értékálló műveit megalkotott geográfusok számbavételekor. A komplexitás felé való egyre erőteljesebb elmozdulás jól érzékelhető a példának kiválasztott településföldrajz esetében is.

A településföldrajz a földrajztudomány egyik legdinamikusabb ágazata. Ez a pozíció nagyrészt abból következik, hogy a település gyakorlatilag minden funkciójának (lakóhely, munkahely, rekreáció és ezek működési egysége) változó a szerepe és növekvő a jelentősége az ember számára. A rendszerszemlélettel értelmezett település, tehát a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és természeti szférák kölcsönhatáson alapuló, együttműködő rendszere olyan entitás, amely az emberiség létének legközvetlenebbül érzékelhető feltétel-rendszerét adja, így fejlesztésével ez a feltétel-rendszer a leghatékonyabban tehető kedvezőbbé.

Természetes tehát, hogy a településsel foglalkozó földrajzi diszciplína, mintegy koncentrálja a többi geográfiai ágazat kutatási eredményeit és fejlődése ennek révén is szükségszerűen dinamikus. Abból következően, hogy a településföldrajz nem csak a településsel magával, annak funkcionális és morfológiai szerkezetével, hanem a településrendszer egészével foglalkozik, ide értve a településállomány elemeinek tipizálását, horizontális és vertikális (hierarchikus) kapcsolatrendszerének feltárását, a településföldrajz képes az egyes elemek és a rendszer egésze fejlődési törvényszerűségeinek megismerésére és fejlesztési elveinek megfogalmazására. Ennek alapján a településföldrajz mint a többi geográfiai és azon kívüli diszciplína eredményeinek befogadására kész és képes tudomány egyike lehet a jövőben növekvő jelentőségű diszciplínáknak.

Magától értetődő, hogy ez a perspektíva csak akkor tekinthető reálisnak, ha a tudományág művelői képesek az elméleti viták lefolytatására, nyitottak a szükséges integrációra és érzékenyek az új és új kihívásokra. Megelégedettséggel regisztrálható, hogy tudományágunk számottevő eredményeket elért képviselői képesek a növekvő feladatok vállalására és ezek teljesítésében a fiatal generáció tehetséges képviselőinek részvételére is számíthatnak.

4. TÉNYLEG: MIT TEHETÜNK?

Először is, össze kellene fognunk, meg kellene vitatnunk azokat a problémákat, amelyek a szakmánkat feszítik, e megvitatás során ki kellene térnünk a földrajz és a földtudományok egészének a viszonyára. Mindaddig, amíg az Akadémia azt a szerepet játssza a magyar tudományosság egészének irányításában, mint amit játszik, tehát az érdekérvényesítés legfőbb színtere, meg kell teremtenünk a geográfia méltó képviselőt az akadémián belül. Rendeznünk kell a regional science-szel való viszonyunkat, ami a földrajz háromosztatúsága alapján kiválóan megoldható, és az elméleti korlátokon átívelő módon, megnyugtatóan rendezhető. Mindezeket túl a földrajztudománynak új, az eddiginél nagyobb kitekintéssel kell foglalkoznia a világ és az ország dolgaival, társadalmilag elfogadottabb problematikát kell kitűznie, megvalósítania, és eredményként elfogadtatnia. Melyek lehetnek ezek a kérdéskörök?

- 1.) A földrajz a térszerkezet idő függvényében való vizsgálatának és törvényszerűségei feltárásának tudománya. Abból kiindulva, hogy a jelen kutatásához a múlt vizsgálá-

ta elengedhetetlen, a jövő struktúrák formálódásához, célszerű formálásához viszont a múlt és a jelen struktúráinak feltárása elengedhetetlen, a geográfia a jövő térszerkezetének prognosztizáló tudománya lehet. Ez azt jelenti, hogy a terület- és településfejlesztés, a társadalom egyes csoportjainak térbeli mozgását és elhelyezkedését befolyásoló folyamatok feltárását a geográfia adekvát módon képes felvállalni. Miután jövő mindig lesz, és ez a jövő mindig új és új térszerkezeteket produkál, a geográfia e kitörési irányában mindig talál olyan feladatot, sőt feladattömeget, amelynek megoldása a társadalom egészének érdekében áll.

- 2.) Külön feladat lehet a globális problémákba való elmélyülés, és e problémák megoldásában való nagyobb szerepvállalás. A „zéró növekedés” teóriájától, az 1972-ben megjelent Meadows-jelentés óta világos, hogy e globális problematika nem oldható meg globális szinten, hanem csak lokális, illetve regionális körben, keretek között, amiből következően e problematika geográfia nélkül nem értelmezhető.
- 3.) Az 1992-es riói konferencia óta szlogenként bedobott fenntartható fejlődés már a 2002-es johannesburgi konferenciáig tartalommal telt meg, azóta pedig sok részletben mélyen kidolgozottá vált. Világos számunkra, hogy mind ágazatilag, mind területileg, térségileg ki kell részletesen dolgozni, elemezni a fenntartható fejlődés ágazatilag, területileg és időben differenciált megoldási metodikáját. A geográfia ebben a kérdéskörben (az előbbiekkal is összhangban) érdemi segítséget tud nyújtani.
- 4.) Egyre világosabb számunkra, hogy a természeti és társadalmi szférák globálissá olvadása megteremti ugyan a lehetőségét a környezettel való ok- és célszerű gazdálkodásnak, de nem válik automatikussá e kölcsönhatás figyelembe vétele. Ez a területileg, ágazatilag és időben egyaránt (az előbbihez hasonlóan) sokoldalúan differenciált kölcsönhatás-rendszer ugyancsak számos, a geográfia által felvállalható feladatot tartalmaz. Ezek megoldása a geográfiát hozzá segítené, a környezet óvó, és azzal egyre inkább felelősen gazdálkodó társadalom fokozott elismeréséhez.
- 5.) Napjainkban tanúi vagyunk egy új vándormozgalom, és ezzel összefüggésben egy új tudományos diszciplína kialakulásának. Ez a vándormozgalom a turizmus, amelyben ma már a Földön mintegy egy milliárd ember vesz részt évente. A nemzeti desztinációk és a Föld egészében, óriási távolságok által áthidalható célok feltárása, jellemzése, térben, turizmus-fajtánként és időben rendkívül differenciált struktúrájuk elemzése egy új geográfiai diszciplína, a turisztikai földrajz kialakulását hozza és teljesítheti ki.
- 6.) A földrajz képes arra, hogy összekapcsolja a múlt, a jelen és a jövő elemzési rendszerét, megtalálja azokat a megoldásokat, amelyek egy konkrét regionális vizsgálatban kimutatják a múlt jelent formáló, és a jelen jövőt alakító erejét. Ennek következtében a geográfia bármilyen térség (legkisebttől a legnagyobbig) lokálistól a globálisig időbeni folyamatait, e folyamatok térbeli vetületének más- és más megjelenési formáit képes elemezni, és képes hasznosítható, a társadalom számára fontos eredményként megjeleníteni.

VÉGEZETŰL

E meditáció egy, a geográfia szolgálatában eltöltött közel fél évszázad tapasztalatai nyomán született gondolatok összesítése, bevallott módon az aggodalom által sugallt gondolatsorként. Ez az aggodalom indított arra, hogy bizonyos problémákat őszintén exponáljak. Ez ösztönzött arra is, hogy az általam alapított és a legutóbbi időkhöz irányított doktoriskolába meghívjam sorban a geográfia mai nagyjait, hogy mondják el a kezdő kutatók plénumán azt, hogy ők hogyan látják ezeket a kérdéseket. Egy kötetet tervezünk megjelentetni az előadások szerkesztett szövegéből, azzal a céllal, hogy vitaalap lehessen a legcsodálatosabb tudomány jelentkező bajainak megoldására.

IRODALOM

- A földrajztudomány helyzete (1986) *Földrajzi Közlemények*, XXXIV. évf. pp. 246-261.
- BARNES, T. J. (2003): What's Wrong with American Regional Science? A View from Science Studies. *Canadian Journal of Regional Science*, XXXVI/1. pp. 3-26.
- BELUSZKY P. (1989): Magánjelentés a (társadalom)földrajzról. *Tér és Társadalom* 3. pp. 49-63.
- BENKO, G. (1999): A regionális tudomány. Dialóg Campus, Pécs-Budapest
- FARKAS J. (2003): A társadalmi tér fogalma és mérési lehetőségei. *Társadalomkutatás* 1. pp. 7-32.
- HAGGETT, P. (2006): *Geográfia. Globális szintézis*. Typotex, Budapest
- HAUBRICH, H. (ed.) (1987): International Trends in Geographical Education. IGU CGE, Freiburg
- HÄGERSTRAND, T. (1976): Geography and the Interaction between Nature and Society. *Geoforum* 7. pp. 329-334.
- JAKOBI, Á. (ed.) (2003): *Frontiers of Geography*. Budapest-Heidelberg, 288 p.
- JOHNSTON, R. J. (ed.) (1993): *The Challenge for Geography. A Changing World: a Changing Discipline*. Blackwell, Oxford
- KOCSIS K. – PROBÁLD F. (1995): Helyzetkép a hazánkban folyó társadalomföldrajzi kutatásokról. *Földrajzi Közlemények*, CXIX. évf. pp. 49-54.
- KOVÁCS Cs. (1966): Térsemlélet és földrajz. *Földrajzi Közlemények*, XIV. évf. pp. 31-48.
- KRUGMAN, P. (1995): *Development, Geography and Economic Theory*. The MIT Press, Cambridge, MA
- KRUGMAN, P. (1998): *The Role of Geography in Development*. Annual World Bank Conference on Development Economics. Washington, D.C.
- MÉSZÁROS R. (1989): Mérföldkő vagy temetés. Vita a magyar társadalomföldrajz helyzetéről. *Tér és Társadalom* 3. pp. 75-77.
- MÉSZÁROS R. (2006): A társadalomföldrajz és a regionális tudomány Magyarországon. *Magyar Tudomány* 1. pp. 21-28.
- NEMES NAGY J. (1993): *Bevezetés a regionális tudományba*. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest

- NEMES NAGY J. (1998): Tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest
- NEMES NAGY J. (2007): Kvantitatív társadalmi térelemzési eszközök a mai regionális tudományban. *Tér és Társadalom*, XXI. évf. 1. sz. pp. 1-19.
- PÉCSI M. (1989): A földrajztudomány általános elvi kérdései. *Földrajzi Közlemények*, XXXVII. pp. 3-10.
- POLČSE, M. (1999): From Regional Development to Local Development: On the Life, Death and Rebirth (?) of Regional Science as a Policy Relevant Science. *Canadian Journal of Regional Science* 3. pp. 299-314.
- PROBÁLD F. (1989): Extra Hungarian non est vita? Vita a magyar társadalomföldrajz mai helyzetéről. *Tér és Társadalom* 3. pp. 77-80.
- PROBÁLD F. (1995): A regionális földrajz helye a geográfiában. *Regionális Tudományi Tanulmányok* 2. pp. 35-62.
- PROBÁLD F. (2007a): Társadalomföldrajz és regionális tudomány. *Tér és Társadalom*, XXI. évf. 1. sz. pp. 21-33.
- PROBÁLD F. (2007b): Tudományos műhelyeink – a földrajzi doktoriskolák. *Földrajzi Közlemények*, CXXXI. évf. 1. sz. pp. 75-82.
- RECHNITZER J. (2005): Tükör által nem elhomályosítva (a posztmodern, a paradigmák, a main stream és a csábítás ördöge a regionális tudományban). *Tér és Társadalom*, XIX. évf. 3-4 sz. pp. 1-12.
- RIKKINEN, H. (1982): Development in the Status and Content of Geography Teaching in the Secondary Schools of Finland. Helsinki
- TELEKI P. (1932): A gazdasági élet földrajzi alapjai. Centrum, Budapest
- TÓTH, J. (1998): Geography Science: An Old-New Discipline. In: Bassa, L. – Kertész, Á. (eds): Windows on Hungarian Geography. Contribution to the Regional Geographical Conference. Lisbon – Budapest, pp. 111-116.
- TÓTH J. (szerk.) (2001-2002): Általános társadalomföldrajz I. Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 485 p. 304 p.
- TÓTH J. (2002): A földrajztudomány néhány alapkérdéséről. In: Ekéné Zamárdi I. (szerk.): Tíz éves a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Településfejlesztési Tanszéke. Debrecen, pp. 19-25.
- TÓTH J. (2004): A földrajztudomány egy új ága: a talentumföldrajz. In: Bodó L. (szerk.): Semper movere. Pécs, pp. 419-424.
- TÓTH J. (2009): Meditáció a geográfia fontosságáról, múltjáról, jelenéről és jövőjéről. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.): A Kárpát-medence környezetgazdálkodása. Nyíregyháza – Szerencs, pp. 509-519.